Samlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 96 1975

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1976

övrigt en sammanhängande skånsk linje med andra förtecken än den uppsvenska; om Skånes litteraturhistoria en gång skall skrivas finns här ett inte oväsentligt bidrag.

Den metod som har använts i ett huvudkapitel, »Baudelaire i Sverige 1855–1890» med insamling av omnämnanden i ett stort pressmaterial har genomförts noggrant och givit gott resultat. Emellertid kunde man ha utnyttjat de funna passagerna intensivare: till avläsning av graden av förväntad kännedom hos publiken, för det första. Wirsén talar 1868 om »den aflidne franske libertinen och poeten Baudelaire», men 1880 kan han säga: »det vore då icke på en höft, som Baudelaire talar om 'le chat mystérieux'». Han tycks i ena fallet vänta sig att namnet är nytt för läsaren, i det andra att det är bekant. För det andra kan de användas för att kartlägga det sällskap vari Baudelaire kommer. För det är påfallande att han ofta nämns i förbindelse med andra författare: Poe, vars introduktör han själv var, Bourget och Huysmans, som blev hans profeter på 80-talet, senare Coppée, Verlaine, George osv. Hade här tillämpats Karl Erik Rosengrens iakttagelse om samomnämnanden för en systematisk sammanställning kunde säkert värdefulla konstateranden ha gjorts om förändringar i det litterära systemet.

Den komparativa metodens gamla kontakter med sociologin fortsättes dock på andra sätt. Varsamt utnyttjas begrepp som smakbärare och social acceptering, hämtade från Schücking och Møller Kristensen. I synnerhet har de varit fruktbara som utgångspunkt för resonemang om genomslagskraften hos olika kritiska bidrag och om förutsättningarna för mottagande, förståelse och inflytande.

När Christina Sjöblad konstaterar att Baudelaire kom sent till Sverige (s. 39) är det med tanke på att *Les Fleurs du mal* kom ut 1857, medan det alltså var först i mitten av 80-talet som kännedomen om honom blev mer allmän här. Men var det så mycket annorlunda på andra håll? De undersökningar om Baudelaires öden i andra icke-franska länder som jag anspelade på inledningsvis har författarinnan tyvärr inte utnyttjat för att ge perspektiv på utvecklingen i Sverige. Det var Bourgets essä 1881 och Huysmans *A Rebours* 1884 som egentligen drog uppmärksamheten till honom; det var på 80-talet som intresset växte både i Holland, Tyskland, Spanien osv. Dessa parallellundersökningar hade också kunnat hjälpa till att komplettera bilden av den mot Baudelaire fientliga kritiken. De påminner om att vid sidan av Faguet och Brunetière kulturkritikern Max Nordau uppträde bl. a. med ett långt och häftigt utfall mot Baudelaire i andra delen av sin *Entartung* (1893). Nordau var mycket läst även här och det kan bidra till att förklara den påfallande tystnaden kring namnet Baudelaire på 90-talet.

I den metoddiskuterande inledningen anför författarinnan efter F. T. Blanchard olika mål som kan nås genom undersökningar av en författares »reputation». Det som gäller kännedom om litteraturkritiska värderingar och metoder är självfallet det som bäst uppfylls; boken är ett gott bidrag till vår litteraturkritiska historia. Mot det mål som kallas »bättre förståelse för den studerade författaren och hans verk» leder också boken sin läsare – dock så att säga utan att själv vilja det. Avhandlingens tema är ersättningen av en äldre Baudelairebild, där det dekadenta, morbida och farliga dominerar, med en modernare och underförstått riktigare, där formsträvan, uppriktighet, smärta och lidande är nyckelorden, och där Baudelaires betydelse som storstadsdiktare framhävs mer än det erotiska inslaget. Men när dekadensens kontroversielle Baudelaire här lyfts fram nalkas vi en glömd känsloladdning i *Les Fleurs du mal,* den »missförstådde» Baudelaire, Baudelairelegendens Baudelaire som verksam poetisk kraft, och det är ett spännande möte. Det tycks bekräfta Harold Blooms tes om de fruktbara feltolkningarna, men framför allt reser det frågan: har vi i alltför hög grad vant oss vid att ignorera det problematiska hos Baudelaire, har vi gjort honom ofarlig?

Louise Vinge

Anders Pettersson: *Realism som terminologiskt problem. Några definitioner i modern litteraturvetenskap och deras giltighet.* (Litteratur Teater Film. 9.) Liber Läromedel/Gleerups. Lund 1975.

Anders Petterssons avhandling är ovanlig i flera avseenden. Den sysslar, trots att den genom omständigheternas makt kom att föreligga på svenska, nästan helt med en internationell diskussion. Den är starkt teoretiskt inriktad, inte bara genom valet av ämne utan också genom behandlingen av det. Den är moget och energiskt genomförd, vilket är särskilt anmärkningsvärt eftersom den fått genomföras under de villkor de nya avhandlingarna ställer.

Urvalet bland föreliggande realismdefinitioner kan diskuteras. Pettersson rör sig över vida fält och tar sig fram med en avundsvärd frejdighet i vägvalen. Hela den terräng som öppnar sig för honom, kan inte kartläggas, särskilt när det som här är fråga om att ge en grundlig begreppslig genomgång. Författarens intresse är teoretiskt och systematiskt långt mer än historiskt, och det har styrt också hans val av texter. I ett par fall leder det till diskutabla eller i varje fall otillräckligt motiverade uteslutningar.

När René Wellek skriver sin uppsats om The

Concept of Realism in Literary Scholarship, först publicerad i Neophilologus 1960, senare i Concepts of Criticism (1963), tar han som en av sina utgångspunkter den livliga debatten i flera av östsstaterna och hänvisar speciellt till Georg Lukács. Lukács' aktualitet har knappast avtagit sedan dess, även om hans införlivande i den svenska diskussionen har karaktär av den långvariga försummelsens dåliga samvete. Inte minst genom Lukács har en viktig del av realism-debatten kommit att inriktas på fransk 1800-talslitteratur med Balzac som den självklara centralfiguren. Man blir därför förvånad, när man i en avhandling om litteraturvetenskapens realismbegrepp nästan helt får avvara anknytningen såväl till Frankrike som till Lukács och Wellek. Mest förklarlig är uteslutningen av Wellek, eftersom Pettersson redan tidigare hunnit ge sina allmänna synpunkter på hans periodiseringsteorier (Tidskrift för litteraturvetenskap 1972/1973, nr 1). Vad gäller Lukács menar sig författaren ha haft att välja mellan honom och de sovjetiska realismteoretikerna, men de senare hade rimligen lika gärna kunnat få utbreda sig på bekostnad av andra storheter. Och även om Lukács delvis omstridda teser inte gjorts till föremål för en mer ingående systematisk behandling – det hade tillsammans med den livliga debatt de vållat redan det krävt en egen studie – hade det i varje fall varit befogat att lite eftertryckligare markera hans betydelse för några av de i avhandlingen behandlade teoretikerna.

De definitioner, som blir föremål för systematisk behandling i avhandlingens huvuddel är »tillkomna efter andra världskriget och härrör från USA, Storbritannien, Västtyskland eller Sovjet» (s. 15). Pettersson betecknar själv sina urvalsgrunder som delvis arbiträra. Även om man bortser från det problematiska med Västtyskland som ju inte existerar förrän fyra år efter krigsslutet, präglas urvalsdiskussionen inte av samma stringens som den följande analysen av de valda texterna. Att välja – och därpå också disponera – efter nationella gränser är inte helt lyckligt. Harry Levin verkar visserligen i USA, men när han formulerar sig mest utförligt om realismen, gör han det med utgångspunkt från fem franska författare (The Gates of Horn, 1963). Svenska forskare utesluts med stöd av de uppställda kriterierna, även när de som Lars Åhnebrink sysslar med amerikansk (The Beginnings of Naturalism in American Fiction, 1950) eller som Sven Linnér med rysk litteratur (Dostoevsky on Realism, 1967). Här och var får man intrycket att denna avskärmning av utländsk facklitteratur varit omotiverat smittsam. Amerikaner anlitas för studiet av amerikaner, ryssar för behandlingen av ryssar etc., medan jämförande studier – som exempelvis Donald Fangers Dostoevsky and Romantic Realism (1965) – hålls utanför, sannolikt mera i asketisk konsekvens än på grund av förbiseende.

Frankrike har enligt Erich Auerbach – ett annat av de namn som bara en passant kommer med i bilden – »den bedeutendsten Anteil an Entstehung und Entfaltung des modernen Realismus» (Mimesis). Den franska 1800-talslitteraturen intar en långt mer framskjuten position än det mesta av den tyska, anglosaxiska och ryska, som nu dras in i diskussionen. Den första stora realismdebatten utspelades också på fransk botten. Därav följer inte utan vidare, att den franska forskningens realismdiskussion borde ha utträngt andra länders. Men utan tvekan har den tillmätts ett alltför knappt utrymme och alltför sällan förts in som bakgrundsfaktor i andra sammanhang. Det är inte bara Roman Jakobson som haft anledning konstatera, vilka djupa spår just den franska realismen satt i litteraturhistorikernas medvetanden.

Frankrike förs nu bara in i bilden i en väl rapsodisk översikt över termens öden fram till omkring 1860. Också för en sådan framställning hade för övrigt den franska facklitteraturen bort anlitas i större utsträckning än vad som nu sker. Emile Bouviers La bataille réaliste ger en grundlig översikt framför allt över Champfleurys insats. Maurice Regards avhandling om Gustave Planche (1954) borde kommit till användning för att komplettera den bild som nu ges främst efter Borgerhoff (Réalisme and Kindred Words, PLMA 1938). Duranty som också nämns, har numera fått en grundlig avhandling (M. Crouzet, Un méconnu du réalisme, 1964), vartill man kunde ha lagt Maurice Parturiers Zola et Duranty (1948). Också Winfried Englers uppsats Die vorbereitungen der französischen Realismus-Diskussion im 19. Jahrhundert (i Zeitschrift für französische Sprache und Literatur 1971) har en del att ge. Därtill kommer en rad centrala översikter som kunnat bidra till överblicken över ett större tidsavsnitt: G. Pellissier, Le réalisme du romantisme 1912; P. Martino, Le roman réaliste sous le Second Empire, 1913; E. Maynial, Le réalisme 1931; Ch. Beuchat, Histoire du naturalisme français 1949; R. Dumesnil, Le réalisme et le naturalisme, 1965. Genom att författaren i så hög grad lämnat Frankrike och fransk forskning utanför och gör halt så tidigt i termhistoriken just där, kommer också förhållandet mellan realismen och naturalismen i bakgrunden.

Mot den historiska översikten kan man, även om man håller i minne att den framför allt avser att ge en snabbtecknad bakgrund för det som framstår som det centrala ämnet, rikta ytterligare några invändningar. Att rubriken lovar lite i överkant är uthärdligt och likaså att dispositionen av materialet – där den problematiske Roman Jakobson placeras i det anglosaxiska partiet – är lite villkor-

lig. Mera beklagligt är det att en i och för sig mycket intressant undersökning av hur 30 tyskspråkiga författare hanteras i 78 litteraturhistoriska framställningar under perioden 1856–1964 behandlas så snävt.

Att undersökningen står lite för sig både ifråga om konkretionsnivå och metod gör mindre, även om man gärna skulle ha sett något motsvarande genomfört också på franskt och amerikanskt område. I sin strävan att koncentrera framställningen har författaren knappast kunnat utnyttja materialet efter förtjänst. För att få lika stora (och därmed lättare jämförbara) grupper av verk har han tvingats att variera klassbredden på ett orimligt sätt (Tabell 1, s. 52). Den myckna mödan till trots kan författaren nu genom sin lite olyckliga sammanställning inte ens få underlag för de försiktiga slutsatser han är beredd att dra. I sin redovisning av hur ofta de undersökta författarna nämnts under någon rubrik, där »Realismus» ingår (Tabell 2), har han skyggat för att ge siffror. Därmed undanhåller han oss en viktig information, något som dock lätt låter sig repareras i ett annat sammanhang.

Anders Pettersson förfäktar vad som bekvämast kan sammanfattas som en terminologisk »pluralism». »Realism» kan, menar han, utan större våda få beteckna olika saker i olika sammanhang. Han styrker denna tes framför allt genom att visa, hur en lång rad av de teoretiker som velat förbehålla termen en enda betydelse, haft förmätna anspråk. Det är en sund inriktning. Det är välgörande, när en filosofiskt skolad person inte omedelbart brukar sin utrustning för att gå på jakt efter begreppsliga oklarheter i den litteraturvetenskapliga praktiken. Det är en eljes lika vanlig som lättvunnen triumf. Det sympatiska huvudintrycket bör få dominera bilden, vilket så mycket hellre kan ske som författaren minst av allt bereder marken för något slags terminologisk slapphet. Tvärtom har han med åtskilligt eftertryck visat, att realismdefinitionerna är så mycket vanskligare än vad åtskilliga auktoriteter förefaller ha varit medvetna om. Det är en bra början på vägen till kunskap att veta hur lite man vet.

Men inte minst om man allmänt sympatiserar med Petterssons helhetssyn, kan man känna ett behov av att diskutera vissa steg på den argumentationsväg som leder fram till den. För sin genomgång av från olika håll föreslagna realismdefinitioner skapar han en begreppstriad. Ett förslag förutsätts – med en stipulativ definition på metanivå! – vara antingen en stipulativ, en deskriptiv eller en explikativ definition. Om en forskare för eget bruk stipulerar vad han vill mena med »realism», är han för Pettersson samtidigt relativt oangriplig och ointressant. De forskare, som ägnar sig åt att beskriva termens användning, tilldrar sig ett något större intresse, men de gör det främst därför att deras deskriptiva definition så ofta leder över till vad Pettersson med en nyskapad term kallar en »explikativ definition». Det utmärkande för dessa är att de »gör anspråk på att vara användbara för en större grupp forskare» (s. 12). Det är rimligt men inte helt oproblematiskt att det i så hög grad blir denna tredje typ av definitioner, som upptar avhandlingsförfattaren. Det styr hans urval, det kan påverka hans tolkningar. Sålunda säger sig Pettersson i sin summariska urvalsdiskussion föredra att diskutera Harold Kolbs realismdefinition (i The Illusion of Life, 1969) framför den mer kända av George J. Becker, just därför att den låter »det explikativa definierandets problem tydligare komma till synes» (s. 17). Det är nog f. ö. en explicit kodifiering som kunde lämpats på flera urvalsförfaranden i boken. Men med tanke på att det just är de explikativa definitionerna, som Pettersson enklast visar sig kunna vederlägga, så kan man lite hårdraget säga att han därmed valt just de kreatur som lättast erbjuder sig som slaktoffer.

Också i tolkningen av vetenskapliga texter visar författaren ibland ett behov att läsa in den mer långtgående pretention, som ligger i en explikativ definition. Det är naturligtvis över huvudtaget när den teoretiskt givna begreppstriaden skall lämpas på konkreta texter som svårigheterna presenterar sig. Här finns en allmän fara att de uppvisade skillnaderna mellan proven på olika definitionstyper visar sig vara av mer formell än reell art. Den modeste eller taktiskt försiktige forskaren avskär sig från kritik genom att uttalat bara lämpa sin realismterm för internt bruk, men det behöver ju inte utesluta att han anser den tillämplig också i andra sammanhang. I gengäld finns det en annan typ av forskare, som inte i varje läge uttalar alla de inskränkande reservationer, som de ofta inte är omedvetna om. Det är denna senare typ, företrädd av bl. a. Harry Levin och Richard Brinkmann, som råkar ut för Anders Petterssons korseld.

Harry Levin har diskuterat realismdefinitioner bl. a. i The Gates of Horn (1963) och senast i kongressinlägget On the Dissemination of Realism från 1967 (numera också tillgängligt i hans Grounds for Comparison, 1972). Av de tre olika betydelseområden, där Levin finner användning för temen »realism», tar Pettersson bara upp det där den används för att beskriva konstnärliga verk (oberoende av vid vilken tid de tillkommit). Redan det är väl att i någon mån förringa Levins betydelse. I försöket att komma Levin till livs för Pettersson ett i och för sig skarpsinnigt resonemang om de lurande svårigheterna. Men frågan är om han ger riktigt god mening åt Levins intentioner, när han i så hög grad låter enstaka textställen komma i förgrunden för undersökningen. Ett nå-

got onödigt motargument har avhandlingsförfattaren dragit på sig genom att för vederläggningen av Levin anföra realismdefinitioner tillkomna senare än hans eget verk och ändå tillskriva honom pretentionen att ha velat ta hänsyn också till dem!

Richard Brinkmanns Wirklichkeit und Illusion, som väl hellre bort anföras efter den andra upplagan från 1966 än efter den första från 1957, är en framställning av en helt annan typ än Levins. Den använder centrala termer på ett relativt självsvåldigt sätt, och även den interna konsekvensen kan sättas ifråga. Den har gett upphov till vitt skilda tolkningar och åtskillig diskussion. Pettersson är anmärkningsvärt tålmodig i sina tolkningar. Hans framställning bör därför också kunna tjäna som hjälpreda för den som finner Brinkmann ohjälpligt snårig. Allt skall man inte begära, men det hade nog varit till avsevärd hjälp, om man också fått den tyske forskaren inplacerad i den tradition, som han själv ger material till i den tidigare hälften av sin bok. Det hade varit naturligt att också här aktualisera Lukács och Auerbach, som Brinkmann själv anger som sin utgångspunkt. Möjligen tar författaren också ett steg för långt i sin strävan att förtydliga och förenkla: att i ett diagram (s. 104) omsätta Brinkmanns teori om »den realistiska tendensen» är pedagogiskt klargörande men avlägsnar sig lite för långt från upphovsmannens föreställningsvärld.

Det ur flera synpunkter värdefullaste partiet i avhandlingen är det som ägnas den sovjetiska realismdebatten, särskilt den som utbröt efter den viktiga partikongressen 1956. Med kunskaper i ryska och med möjlighet att vistas i landet har Pettersson haft unika möjligheter att tillgodogöra sig en otillräckligt känd eller misskänd diskussion. Till det kommer ett skarpsinne, som paras med en odogmatisk öppenhet och med en oanfäktad djärvhet att ge sig i kast med svåra ting. Det är en avundsvärd utrustning och med den förmår Pettersson fylla en kännbar lucka i vårt vetande.

Avhandlingsförfattaren utvecklar oftast sina resonemang i teoretisk riktning. Det är inte den enda tänkbara vägen – varför det naturligen också finns fler avhandlingar om realism att skriva. Och ibland, där verkligheten knackar på, kan man beklaga att Pettersson tvingats hålla sig så snävt vid sin utstakade kurs. Det är betecknande, att när han diskuterar begreppet »den realistiska rörelsen» kommer nästan allt intresse att ägnas åt att klargöra vad som allmänt bör förstås med »rörelse». Det går igen också i andra sammanhang. I gengäld tvingas Pettersson konstatera, att åtskilliga av sakfrågorna – exempelvis vilka författare som kan räknas som realister (s. 95) – ligger utanför hans ämne. På sätt och vis bäddar han därmed för en något paradoxal position: han diskuterar de teoretiker som han ofta är kritisk mot och kommer i oförmodat ringa grad att uppehålla sig vid de litteraturvetenskapens praktiker som är hans hjältar.

Per Rydén